

K Máchovu pojetí českých dějin

Petr Čornej

Pojetí minulosti vlastního národa představuje v tvorbě Karla Hynka Máchy jeden z klíčových momentů, v němž se první český skutečný romantik výrazně rozchází se stanovisky příslušníků své generace i s historickým myšlením celé jungmannovské epochy národního obrození. Tato nápadná skutečnost nezůstala skryta pozorností literární vědy, která na básníkově odlišné a ve své podstatě pesimistické pojmání českých dějin několikrát poukázala, naposledy v pronikavých analýzách Mojžíry Otruby, Vladimíra Štěpánka a Vladimíra Macury.¹ Jmenovaní badatelé odkryli řadu příčin, jež vedly k zásadním diferencím ve výkladu české historie, jak se jeví na jedné straně v díle Máchově a na straně druhé v různých projevech členů vlastenecké skupiny, do níž sice Mácha jako obrozenec náležel, ale z níž se zároveň svým chápáním světa vymykal. K postižení kořenů rozdílných názorů na národní minulost však nevystačíme pouze se sledováním literárního kontextu. Celý problém je totiž nutno nazírat v rámci soudobého českého historického vědomí.² Máchův neobvyklý pohled na dějiny národa se pak objeví v ostřejším světle.

Právě o takový přístup se pokusil výzkum, jehož cílem bylo rekonstruovat zdroje, jež napájely a formovaly Máchův zájem o českou minulost a zároveň alespoň přibližně určit rozsah básníkových konkrétních dějepisných znalostí. Výsledky tohoto šetření byly sice zajímavé, nikoliv však neočekávané.³ Rozbory naprosto přesvědčivě doložily, že mezi úrovní historických vědomostí Karla Hynka Máchy a jeho generačních obrozeneckých druhů neexistovaly žádné markantnější rozdíly. Pouze ve dvou spe-

cifických oblastech zájmů měl básník Máje podstatně bohatší znalosti než jeho přátelé. Obě také přímo souvisejí s preromantickým a romantickým kultem středověku.

I při moderních sémantických analýzách symbolů a emblémů, které se v Máchově díle často frekventují, se zapomíná, že si mladý tvůrce dobře osvojil základy heraldiky, z níž dokonce dvakrát složil vysokoškolskou zkoušku u profesora pomocných věd historických Jana Nepomuka Helblinga z Hirzenfeldu.⁴ Jistou pozornost věnoval i diplomatice, avšak nelze vyloučit, že umělcův interes stimuloval v obou uvedených případech, vedle kladného vztahu ke středověku, i zřetel k budoucímu právníckému povolání.

Poněkud jinak je nutno hodnotit jeho vášnivé navštěvování starých hradů a zřícenin. I když vezmeme v úvahu, že výlety na rozpadající se němé svědky středověku byly typickým i módním projevem dobové atmosféry a dobového myšlení, s nímž se ztotožnili i čeští obrozenci, nelze nevidět, že žádný vlastenec nevyhledával ruiny s tak intenzívním zaujetím jako Mácha. Na rozdíl od ostatních obrozenců nebyly Hynkovy "pouti" do příšeří hradních zřícenin pouze kratšími či delšími vlastivědnými vycházkami, v nichž se poznávací funkce pojila s příjemnými zážitky,⁵ nýbrž cestami za inspirací, za bolestným a současně povznášejícím prožitkem, cestami za hranice času, kde přítomnost vede dialog s minulostí.⁶ V prostředí pozvolna se rozpadávající gotické klenby vyvstával rozpor mezi domněle slavnou minulostí a neuspokojivou přítomností, nedopřávající rozlet tužbám individua, zvláště naléhavě a vyvolával mučivé pocity beznaděje a zmaru. Právě evokace tohoto vytržení, v němž se dá jen těžko rozlišit stylizace od bytostné potřeby, byla hlavním důvodem Máchových

cest na české hrady. Nepřekvapí proto, že básník sice důvěrně znal četné hradní objekty jako málokdo, ale o jejich skutečné historii toho, s výjimkou Pražského hradu a Karlštejna, mnoho nevěděl a bez systematického studia pramenů ani vědět nemohl /velká souborná díla, zabývající se speciálně českými hrady, nebyla ještě k dispozici/.⁷

Všechny ostatní poznatky o úrovni Máchova historického vědomí zařazují básníka jednoznačně do kruhu českých vlastenců, nikoliv mimo něj či dokonce proti němu. Máchova jako absolvent práv dosáhl v soudobých českých poměrech vysokého stupně historického vzdělání /historie se jako samostatný obor v předbřeznové době na pražské univerzitě nepěstovala, takže přednášky z všeobecných dějin a dějin rakouského mocnářství na právnické fakultě představovaly maximální poučení, které tehdejší školská soustava nabízela/,⁸ avšak v tomto směru rozhodně nebyl osamocen. Práva vystudovala celá řada obrozenců, mezi jinými i Máchův vrstevník a v mnohém ohledu pozdější antipod Karel Jaromír Erben, který se historii rozhodl věnovat dokonce profesionálně. Pokud jde o četbu pramenů k českým dějinám a krásné české literatury s historickými náměty, je možno s jistým zjednodušením říci, že na celou Máchovu generaci působila stejná díla. Z prací, které obrozenci považovali za prameny, to byly především Rukopisy královédvorský a zelenohorský, Píseň vyšehradská /vesměs tedy padělky Hankova okruhu/ a Kronika česká Václava Hájka z Libočan. Z beletrie pak silně působily zejména Lindova Záře nad pohanstvem, pojímající konflikt přemyslovských knížat jako střetnutí nadnárodní křesťanské myšlenky s pohanským světem slovanským, Kollárova Slávy dcera svou idealizací slovanské i české minulosti a konečně Klicperova povíd-

ka Točnick, první český pokus o ztvárnění historického tématu v duchu Waltera Scotta.⁹ K uvedeným titulům přistupovaly pochopitelně i četné jiné, avšak méně závažné práce.

Již tento stručný výčet naznačuje, že prolínání **textů, které obrozenci považovali za prameny,** s mlouvou krásné literatury nutně vedlo k takové syntéze "historických" poznatků, které se víceméně vzdalovaly od dějinné skutečnosti. Právě touto cestou se vytvářely předpoklady pro zrod a fungování mýtu o veliké národní minulosti, jehož potřeba byla v stále ještě úzké vlastenecké společnosti naléhavě pociťována.

V poměru k českým dějinám se odrážel celý charakter národního obrození, nacházejícího v jazyce a historii hlavní znaky existence národa i zdůvodnění snah o jeho vzkříšení. Dokázat historičnost českého národa však bylo možné pouze poukazem k bytostným předpokladům národního žití. Již proto obrozenci usilovali převzít a přivlastnit si celek českých dějin, včetně kulturní sféry, tvořící jejich neoddělitelnou složku.¹⁰

Obrozencům šlo tedy o to, vyložit minulost tak, aby sloužila a zároveň z její interpretace potřeby hnutí vyvozovaly. žila aktuálním potřebám národního hnutí. Takový emocionální a mnohdy voluntaristický přístup umožňoval vnášet do dějin vlastní ahistorické iluze a ve svých důsledcích vedl k stagnaci či k zbrzdění vývoje historické vědy. V některých případech znamenal, zvláště ve srovnání s obdobím kriticky zaměřeného osvícenského dějezpytu, krok zpět.¹¹ Důkaz poskytují známé rukopisné padělky, jejichž vznik byl motivován úsilím dokázat, že český národ byl již ve středověku schopen vytvořit kulturní hodnoty srovnatelné či dokonce převyšující kulturní hodnoty jiných národů, především germánských. Citový vztah k historii, vedoucí k jejímu zkreslení, nepatřil sice k českým specifikům a byl v různých odstínech příznačný pro evropský romantismus vůbec, av-

šak v situaci českého národa, žijícího v neplnoprávném politickém postavení v rámci mnohonárodnostní rakouské monarchie, nabýval výrazné rysy.

Podmanivostí padělků podlehl i František Palacký, jenž kupř. nepřestával kritizovat Hájkovu kroniku, těšící se mezi vlastenci neobyčejné oblibě.¹² Ostatně i on byl před rokem 1848 zasažen atmosférou jungmannovského období českého obrození více, než se dosud předpokládalo.¹³ Na tomto místě je však třeba zároveň jedním dechem dodat, že Palacký byl v soudobých českých podmínkách jediný skutečný historik a navíc historik nesporného formátu, který i v mezinárodním měřítku patřil mezi absolutní špičku, což ostatně ohlas jeho díla napovídá. V první polovině třicátých let, o které zde hovořím, se však stále ještě věnoval heuristickým výzkumům a teprve začal psát první díl svých *Geschichte von Böhmen*.

Fakt, že v české vlastenecké společnosti působil jediný, byť vynikající historik, ve svých důsledcích znamenal poskytnutí prostoru nadšeným diletantům, z jejichž pera pocházela poměrně početná dějepisecká produkce. Romanticky laděné popularizující články, publikované na stránkách českých /i německy/ psaných časopisů a almanachů nemohly ovšem nahradit hodnotné vědecké práce. Netřeba se proto pozastavovat nad tím, že i Máchův poměr k české minulosti byl do značné míry určován "ahistorickým historismem" českého obrození. Také jeho vztah k národním dějinám byl silně citový až exaltovaný a nesený obdivem i úctou k mýtu a poznamenaný iluzemi o českých dějinách, iluzemi, které chápal jako historickou skutečnost.¹⁴ Je jistě příznačné, že jej více než doložené dějinné události vzrušovaly pověsti, jejichž motivy přetavoval ve výhni tvůrčí fantazie a řadu pří-

běhů na historická témata fabuloval zcela samostatně.¹⁵

Máchovo historické vědomí vyrostlo prokazatelně z obrozenského vztahu k národní minulosti, který stíral hranice mezi dějinnou skutečností a fikcí a připouštěl, více než praxe v jiných obdobích, volnou aktualizaci historie. Toto rekapitulující zjištění umožňuje vrátit se na počátek úvahy a pokusit se zodpovědět otázku, proč básník Máje viděl směřování českých dějin jinak než jeho vrstevníci.

Dosavadní bádání správně konstatovalo, že Mácha, na rozdíl od jiných obrozenců, důsledně spojil vlastenecký vztah k minulosti s romantickým prožitkem, vyrůstajícím jak z objektivních dobových podmínek, tak ze svého psychického založení.¹⁶ Uvedený postřeh je jistě pravdivý, avšak náležitě nevysvětluje, proč Máchovy reflexe nad dějinným vývojem českého národa vyznívají pesimisticky a vnášejí disharmonický tón do radostně laděných hlasů obrozenského chóru.¹⁷ Netkví-li příčina v rozdílné úrovni historických poznatků, potom musí nutně spočívat v oblasti axiologické, v odlišné hierarchii hodnot. Ale i ucelený hodnotový systém je již výsledkem určitého poznávacího procesu, v Máchově případě pak odlišného chápání času, nejvlastnějšího projevu jiného životního pocitu. Odlišné chápání času se přímo odrazilo v básníkově pohledu na české dějiny. Konfrontace Máchova pojetí s představami Františka Palackého, umělcových vrstevníků i nastupující generace historiků tyto rozdíly odhaluje a vysvětluje.

+

Odborná literatura se shodla v názoru, že František Palacký, dobrý znalec soudobé evropské a především německé filozofie, na jejichž podnětech budoval vlastní koncepci dějin-

ného vývoje, sdílel optimistické představy o budoucnosti lidstva /v tom i českého národa/, které vyrůstaly z osvícenských základů a reflektovaly zájmy společenské třídy, jež právě vítězně nastupovala na historickou scénu. Pojímal tedy lidské dějiny jako vývoj, jehož smyslem je dosahování stále větší dokonalosti, přibližování se k božskému ideálu, který je zároveň nejvyšším ideálem lidství. I když dosažení "božnosti" není uskutečnitelné, je směřování k této metě věčným úsilím, na němž závisí zdokonalitelnost člověka. Účel, cíl a smysl lidských dějin tedy spočívá v přemožení hmotných principů, v nastolební vlády ducha a v dosažení lidské dokonalosti, charakterizované svobodou /tj. nezávislostí člověka na přírodě/, pravdou, umožňující ovládnutí světa, a krásou.¹⁸ Do této nikdy nekončící lidské snahy zařazoval Palacký pochopitelně i uměleckou tvorbu, která zároveň měla vývoj k "božnosti" a problémy s ním spojené zobrazovat.

Rovněž Máchu neobyčejně vzrušovala "metafyzická studia", avšak jejich názorové vyústění bylo jiné než v případě Palackého. Vědomí neuskutečnitelnosti a nedosažitelnosti ideálu jej vedlo k odmítnutí myšlenky lineárního pokroku, obsažené v Palackého koncepci, a k nalezení východiska, které fakticky bylo jejím opakem. Palacký vycházel z představy, že lidstvo má před sebou dlouhou cestu, na níž se, přes množství překážek, nezdělitelně prodírá k svému cíli. V tomto pojetí se lidstvo v dějinách nepřetržitě vyvíjí, naproti tomu u Máchy spěje k zániku.

Rozdíl mezi oběma obrozenci tedy skutečně podmiňuje diametrálně jiné chápání času. Zatímco Palacký cestu lidstva časově neomezuje, sužuje Máchu neodbytná představa mizení jevů a vědí, ztrácení se do nenávratna, rozptylování každého jedince

až k limitě nebytí.¹⁹ Tato představa je do důsledku aplikována i na čas sám, neboť je z jeho charakteru vyvozena. Čas směřuje odnikud nikam, postupně ubývá, až se zcela ztratí a rozplyne ve věčnosti. Tato pomíjivost času zákonitě znamená i konec všech bytostí, věcí a jevů v čase existujících. V textu Máchovy prózy *Návrat* nabývá uvedené téma na gradaci. Motiv liduprázdné Prahy přerůstá v obraz liduprázdné vlasti a stupňuje se ve snovou vizi vyliďněné Země, odsouzené k věčnému pohybu nekonečným vesmírem.²⁰

Takový bezútěšný obraz pochopíme u umělce druhé poloviny 20. století, uvědomujícího si nebezpečí všespalující válečné apokalypsy či ekologické katastrofy, avšak v epoše konstituujícího se novodobého národa se zcela vymykal běžnému chápání a byl v české literatuře naprosto ojedinělý. Pro Palackého, nezvratně přesvědčeného o perspektivě lidstva, musely být stejně nepřijatelné jak myšlenky poutníka v *Návratu*, tak Viléma v *Máji*, ústící v závěr, že teprve smíření se s vlastní smrtí, která lidské tělo vrací zpět do lůna přírody, dodává člověku jistotu a osvobozuje jej od mučivých, pochybovačných a nikdy nekončících otázek. Toto pojetí bylo neslučitelné s optimismem obrozenců, ale zároveň nepředstavovalo návrat k baroknímu chápání času, i když jím bylo v lečcems ovlivněno. Hnilobný rozklad lidského těla a lebka jako symbol dočasnosti pozemského života však ani v baroku neznamenalý konec žití duše, již čekala buď pekelná muka nebo radostný úděl v nebeském chrámu. Nezdá se ^{proto} (vůbec) pravděpodobné, že by erudovaný Palacký nepostřehl v Máchových dílech základní "ideu", jak sám básníkovi tvrdil,²¹ spíše ji nechtěl vidět, neboť **hlavní "ideje" viděl jinde a jinak.**

Přes všechny rozdíly však Mácha a Palacký zastávali názor, že minulost je něco, co už bylo, co zmizelo, a co už nelze /a

co už se nebude/ nikdy opakovat. Toto lineární pojetí času je vzdalovalo od ostatních obrozenců, kteří svůj program naopak založili na myšlence návratu k minulosti, aniž si dostatečně uvědomili, že každý pokus o opakování minula má v nových historických podmínkách nutně za následek zrod nové kvality. Historické vědomí českého obrození se vyznačuje celou sérií návratů do minulosti, motivovaných jedinou myšlenkou - povznést český národ k bývalé velikosti a slávě. Toto úsilí, aby vůbec mělo nějaký smysl, předpokládalo přijmout teorii periodicity dějinných období /tj. střídání epoch vzepětí a úpadku/, tedy aplikaci cyklického času na historii českého národa.²² Národ sám začal, podle přesvědčení převážné většiny obrozenců, stoupat od počátku 19. století k jednomu ze svých vrcholů. S tímto chápáním dějin se ocitla Máchova představa ubývajícího času, přinášejícího zmar, v zásadním rozporu.

Vědomí uplývajícího času směřujícího k bezčasové věčnosti naprosto popíralo pravidelný rytmus střídání velkých a úpadkových epoch českých dějin. Jestliže čeští vlastenci věřili, že nastává doba národního vzkříšení a znovuzrození, již napomáhají svými činy připravovat, hleděl Mácha do černého a bezedného jícnu prázdna. Taková bezperspektivnost byla ovšem pro obrozence nepřijatelná, neboť zpochybňovala smysl jejich práce, a proto ji také známými slovy Tylovými odmítli: "Jinák v život se dívati, a jinák i k bratřím mluvíti musíme", když se na nás "v znameních nejpříznivějších krásné příští usmívá."²³

Konfrontace Máchova pohledu na české dějiny s pohledem většiny příslušníků vlastenecké společnosti odkrývá hluboké názorové rozdíly již v obecné rovině, promítající se i do hodnocení jednotlivých etap minulosti. Zatímco převážná většina

obrozenců spatřovala vrcholy národních dějin v dobách počátků české státnosti, v letech vlády posledních Přemyslovců a v tzv. zlatém věku předbělohorském²⁴, k němuž se obrození přihlásilo i budováním moderního českého jazyka na bázi veloslavínské češtiny, zůstal Máchova důsledně věrný myšlence o uplývání času a nejvyšší národní vzepětí kladl na sám začátek české historie, do období panování přemyslovske dynastie. Ta v jeho pojetí představuje symbol samostatného českého státu, záruku jeho existence a vyspělosti jeho kultury. Od vymření Přemyslovců v roce 1306 dostávají české dějiny výrazně sestupnou tendenci, kterou nelze zastavit a jež neodvratně směřuje k rozplynutí časem podmíněné historie v nikdy nekončící věčnost. Tak se doba vlády Přemyslova rodu stala Máchovi měřítkem následujícího běhu dějin a především protikladem neutěšené současnosti. Příkladů je možné uvádět mnoho: básně Hrobka králů a knížat českých, V chrámu, Na příchod krále, torza drammat Boleslav, Bratrovrah, Bratři, prózu Křivoklad atd. Ani v nejmenším nevádí, že tato konstrukce spočívala na fikci vytvořené Rukopisy, neboť jejich pravost uznávala i obrozenecká věda.

Směřování českých dějin po vymření Přemyslovců je možné přibližně charakterizovat linií pokles - ponížení - pád. I když se uznává, že Máchova hodlal napsat dílo o Janu Lucemburském,²⁵ který se svými životními osudy mohl stát vhodným prototypem romantického hrdiny, a i když je doložena jeho úcta ke Karlštejnu, přece jen nestavěl období vlády lucemburské dynastie na roveň přemyslovske epoše. Nemá smysl pouštět se zde do detailních analýz, pádný důkaz totiž poskytuje rozpracovaný cyklus Kat a především jediná jeho realizovaná část - Křivoklad.²⁶ Postava kata není pouze symbolem člověka zbaveného otcovského dědictví, ale zároveň je i výrazem autorova přesvědčení o hlu-

bokém poklesu přemyslovského odkazu, živořícího v osobě le-
vobočka, odsouzeného k beznaději a potupnému konci na popra-
višti.

Součást sestupného trendu českých dějin tvoří i husitství. Právě ve víru husitské revoluce končí život katův,²⁷ osoby, která jako Přemyslovec a současně jako přítel Václava IV. i svědek jeho smrti²⁸, spojuje tři různé historické epochy /přemyslovskou, lucemburskou a husitskou/. Smrt kata však nelze interpretovat jako konec staré doby, jež ustupuje pod náporem mladých revolučních a životaschopných sil. S tímto násilným výkladem vystoupil již Karel Sabina, který se pokusil, navíc fiktivním Máchovým výrokem, jednoznačně prohlásit závěr Křivokladu za obraz nástupu husitství jako prvního paprsku nového věku.²⁹ Sabinovy výroky v tomto směru je třeba důrazně odmítnout, přestože se o ně ve své práci opřel i takový znalec máchovské problematiky, jakým byl Karel Krejčí.³⁰ Ranní slunce, vycházející v závěru prózy Křivoklad nad Vyšehradem právě v okamžiku, kdy se mistr popravčí chystá stínat hlavy odsouzenců, nebylo ani symbolem revoluce, ani symbolem svobody.³¹ Bylo, obdobně jako v Májí,³² záměrným kontrastem, ^{příčemž} básník využil prosté skutečnosti, že k popravám docházelo vždy za úsvitu. Tento paradox se přímo nabízel k tomu, aby Mácha postavil proti sobě neutuchající rytmus přírody a konečnost individuálního lidského osudu. Proslulá slova "Ó, králi! - Dobrou noc!" potom nesouvisí ani tak s postavou krále Václava IV., nýbrž, jak doložil Vladimír Štěpánek,³³ s osobou katovou ajsou rozloučením s jeho nadějemi i s přemyslovskou érou, která ^{se smrtí mistra popravčího} definitivně odchází.

Není k dispozici žádný doklad, z něhož by vyplývalo, že Mácha hodnotil husitství výše než přemyslovskou epochu. Kdyby

tomu tak opravdu bylo, musel by alespoň náznak tohoto pojetí proniknout do ostatních částí Kata či do plánu k nim. Nic takového se však nedá zjistit. V Plánu k Vyšehradu se Ž.žka pouze mihne³⁴ a z Karlova Tejna se pak obraz revolučního dění zcela vytrácí a omezuje se na pouhý popis obléhání hradu.³⁵ Vysvětlení problému je vcelku prosté. Osvícenští literáti a vědci spatřovali v husitské revoluci především náboženské války, jejichž podstata, krvavý průběh i fanatičnost nepřátelených stran se vymykají zdravému a střízlivému rozumu. Jediné, v čem husitství příznivě hodnotili, byl jeho národní charakter a ohlas, který hrdinné činy českých válečníků vyvolaly v Evropě. Tento názor přejali i obrozenci následujících generací, kteří ve svém úsilí o vybudování české národní kultury neměli zájem zdůrazňovat rozvrat existujícího řádu, jež s sebou každá revoluční bouře zákonitě přináší. Pominout přitom nelze ani silný vliv přetvárajícího katolického pohledu, akcentujícího v husitství pouze negativní stránky.³⁶ Ke skutečně vědeckému zhodnocení husitství neuzrály ve třicátých letech 19. století ještě podmínky.

Z tohoto důvodu byl i Máchův vztah k nejvýznamnější epoše českých dějin nevyhraněný a husitství přitahovalo jeho pozornost jako barvitá doba, plná rušných událostí. Ani z Máchových návštěv Vítkova a Tábora nelze vyvozovat obecnější závěry o básníkově porozumění husitské době.³⁷ Z tohoto období zaujala Máchu výrazně jen osobnost mistra Jana Husa. Hus se však v krátkých a nepropracovaných umělcových poznámkách nejeví ani jako hlasatel revoluce, ani jako martyr pravdy /jeho mučednictví se dotýká jediná narážka/,³⁸ nýbrž vyzdvižen je, nepochybně pod vlivem prací J. G. Herdera a jiných německých autorů, jeho význam jednoho ze zakladatelů evropské

reformace.³⁹ Sabinův výklad Kata, psaný dvaadvacet let po Máchově smrti, se v tomto světle jeví jako záměrná dezinterpretace, kladoucí si za cíl přiblížit Máchu myšlení revolučních demokratů, a plně se tak vřazuje do rámce Sabino-va přístupu k české literatuře.⁴⁰ Kritika Sabinových výroků by nebyla úplná, kdybychom nepřipomněli, že zájem o husitství propuká v české společnosti až v předvečer revolučních událostí v roce 1848. Tehdy také vznikla koncepce třetího dílu Palackého Dějin⁴¹ a tehdy také hledají v husitství inspiraci radikální demokraté,⁴² k jejichž vůdčím duchům náležel i Sabina.

Je-li Máchovi husitství poklesem proti době přemyslovské, potom mu bělohorská porážka symbolizuje ponížení českého národa a začátek jeho totálního úpadku. K málokterému dějinnému mezníku se básník znovu a znovu vracel tak, jako k osudnému bělohorskému rozcestí. Bílá hora se mu stala protipólem Vyšehradu, slavného přemyslovského sídla, a znakem národního neštěstí.⁴³ V tomto bodě je třeba Sabinovi věřit, neboť jeho svědectví potvrzuje Máchovo dílo. Od prvotního pojetí bělohorské bitvy jako občanského konfliktu ve fragmentu dramatu Král Fridrich,⁴⁴ se postupně básníkův pohled prohluboval, až dospěl k názoru, že šlo o osudné dějinné střetnutí, které urychlilo proces historického sestupu českého národa, pokračujícího i v Máchově současnosti. Autor Návratu procítil důsledky bělohorského střetnutí jako žádný jiný český tvůrce předbřeznové doby. Obrozenská literatura se totiž tomuto tématu spíše vyhýbala, a to ze dvou důvodů. První nutno shledávat ve skutečnosti, že v soudobém českém myšlení přežíval vliv protireformační tradice, hodnotící Bílou horu jako vítězství pravé víry, a prostupoval se s osvícenskou náboženskou tole-

rancí, v jejímž chápání byly náboženské války nedůstojny člověka nové doby. Druhá příčina pak tkvěla v nechuti obrozenců zabývat se historickým problémem, z něhož nešlo čerpat posilu pro národní činnost.⁴⁵ Máchovi však reflexe nad bělohorským střetnutím přinesly bolestný prožitek a posílily jeho deziluzivní a tragické vidění osudu českého národa a jeho dějinné cesty. Bez procítění Bílé hory nešlo podle básníkovy nejvlastnějšího přesvědčení porozumět současnosti, a proto také poměrně pilně četl prameny a literaturu vztahující se k bělohorské otázce a k událostem třicetileté války.⁴⁶ Máchova protihabsbursky orientovaná četba⁴⁷ i pojetí Bílé hory jako místa národního neštěstí byly mezi obrozenci před rokem 1848 ještě výjimkou a v mnohém předjaly pozdější interpretace, jež se v české společnosti prosadily až v 60. letech 19. století.

Je přinejmenším pozoruhodné, jak Máchovo chápání českých dějin, směřujících od vrcholu k úpadku a konci, vytváří paralelu k jeho pojetí lidského života. Obrazu dětství, šťastného věku jedince, odpovídá mýtická doba počátků dějin, v jejichž lesku stojí mladý a schopný národ. Jinošský věk, v němž se člověk seznamuje se světem a prožívá muka otázek, jež realita poskytuje, je adekvátní zráním národa, který poznává své místo v dějinách, ocitá se za svým zenitem. A stejně jako člověk, uvědomující si svou časovou omezenost jako jedinou jistotu, směřuje i národ neodvratně k nebytí. Podobně jako se neopakuje dětství, nemůže se nikdy vrátit bývalá velikost českého národa z doby jeho dějinných počátků.

Máchovo pesimistické pojetí české historie bylo nepochybně hluboké a bolestné, nikoliv však absolutní. Neustálým zdůrazňováním neopakovatelnosti dějin, nedosažitelnosti bývalé české slávy a hrdinství dávných předků, vyšlehne občas plamen

naděje, že rázným činem by bylo možné navázat na velkou minulost. Tyto prudké výlevy, plné vášnivého zanícení a touhy změnit stávající české poměry, jsou v kontextu celého Máchova díla příliš řídké, než aby podstatně ovlivnily jeho tragický pocit ze směřování historie. Touha po činu a prudká revoluční gesta v některých básních nejsou vůbec v rozporu s tímto základním tónem a přímo pramení z autorova psychického založení. Reakce vyjatě senzitivního mladého tvůrce se mohly pohybovat pouze ve dvou protikladných pólech. To bylo také důvodem, proč tok dějin viděl jako nezvratný proces, avšak proč chvílemi věřil, že jej lze lidským úsilím změnit. Pesimistický i bouřlivácký hlas byly sice vzdáleny převažující mentalitě vlastenecké společnosti, leč Máchova bojovná póza byla pro ni přece jen přijatelnější než básníkovy bezútěšné vize. Proto obrozenecký kruh přijal z Máchova díla pouze básně, obsahující víru ve schopnosti a budoucnost českého národa, které však nejsou pro autora typické. Známa burcuující Baláda⁴⁸ se zachovala v poměrně velkém množství opisů a byla dokonce roku 1842 otištěna v almanachu Nitra. Podobně dedikační báseň V Máji /Čechové jsou národ dobrý/⁴⁹ se dočkala ještě za autorova života zhudebnění. Jistě pěkné důkazy, jak obrozenci akceptovali z Máchy pouze to, co⁵⁰ vřazovalo do jejich systému a neodporovalo jejich hodnotové orientaci.

Stejný postoj jako vlastenecká společnost na konci 30. let 19. století zaujal vůči Máchovi v průběhu prvních šesti desetiletí našeho věku Zdeněk Nejedlý.⁵⁰ Také pro něho byl nepřijatelný básníkův pesimismus stejně jako interpretace smyslu českých dějin. Nejedlého stanovisko mělo ovšem hlubší kořeny, jejichž objasnění vyžaduje podrobnou analýzu. Zde je možné pouze konstatovat, že Nejedlému personifikovali obrozenecké ideály Tyl, Palacký a Havlíček, zatímco Máchův vyhraněný individualismus a subjektivismus nebyl s jeho koncepcí národního umění a národní kultury slučitelný.⁵¹

Zamyšlení nad Máchovým pojmáním české minulosti dává za pravdu názorům, které se staví rezervovaně k označení básníka Máje jako revolučního romantika /Máchova vzpoura proti soudobé české společnosti byla projevem individuálního vzdoru, takže lze spíše hovořit o aktivním romantickém postoji/. Ačkoliv se básník prokazatelně o soudobé evropské revoluční dění zajímal a sám pomáhal uprchlým polským povstalcům, nepromítly se sympatie s revolucemi nijak podstatně do jeho tvorby, čerpající náměty z českých dějin.⁵² Ani Máchova politická stanoviska nejsou ve zpracováních historické látky příliš vyhraněná. Lze v nich sice tušit a odkrýt ne jeden protihabsburský a protikatolický osten, umělec sám však ještě nedospěl k myšlence republikanismu a jeho touhou byla obnova Českého království se všemi historickými právy. V čele českého státu si ovšem představoval skutečně českého krále.⁵³

Ani toto zjištění nevyvolává větší podiv. Obrozenecká společnost totiž ve 30. letech k myšlence revoluce ještě nedospěla a teprve urychlená politická emancipace českého národa v následujícím desetiletí vytvořila pro její přijetí určité předpoklady. Tato nová situace se odrazila i ve sféře historického myšlení, jak dokládá zrod Palackého koncepce husitství i aktualizace revolučních tradic v publikacích radikálních demokratů.⁵⁴

Nicméně i v čase, kdy již byl Mácha mrtev, zůstal básníkův pohled na národní dějiny ojedinělý. Bylo příznačné, že po revoluci 1848-1849, která otřásla habsburským soustátím, zdůrazňovala díla nové generace českých historiků potřebu řádu, kritizovala individuální i kolektivní vzpoury a obracela se i proti pesimistickým výkladům minulosti. Palacký stál stranou těchto tendencí a když nemohl mluvit tak, jak chtěl, raději mlčel. Shodou okolností byli hlavními reprezentanty tohoto nazírání na

dějiny, v tom i na dějiny české, bývalí Palackého pomocníci a dva vrstevníci Máchovi. Ačkoliv o něco mladšího Václava Vladivoje Tomka /narozen 1818/ nelze názorově srovnávat s Máchovým spolužákem Karlem Jaromírem Erbenem /narozen 1811/, spojuje oba dva společný jmenovatel - akcentování mravního a společenského řádu a jeho vnitřní harmonie.

Bývalý liberál Tomek, jenž na přelomu 30. a 40. let četl tytéž knihy o evropských revolucích jako Mácha, rychle zanechal koketování s přitažlivou Hegelovou filozofií, diskutovanou v předrevolučních časech ve vlasteneckých kruzích,⁵⁵ a v době Bachova absolutismu dosáhl profesury historie na pražské univerzitě. Nedá se ovšem říci, že by se rozešel s ideály národního obrození. Naopak, vrátil se k jazykovému programu Jungmannovy generace, jejíž příslušníci usilovali o povznesení českého národa v rámci loyality habsburskému trůnu. Tento postoj se nemohl neprojevit v Tomkově vědeckém díle, snažícím se o koncepční výklad českých dějin jako složky širších dějin rakouských. Součástí takové interpretace nutně muselo být vyzdvihování epoch dlouhotrvajícího společenského a politického klidu, které i v soudobých poměrech představovaly podle autorova receptu pro český národ nejlepší záruku jeho existence.

Souběžně s tím podával nový profesor odsudek sil narušujících těžce dobytou harmonii. Toto hledisko uplatňoval i na husitské období, jehož velikost nemohl popřít, avšak jako protiváhu radikálních elementů vykreslil obraz Jana Žižky, prezentovaného v podobě moudrého patriarchy, vedoucího národ přes úskalí rozvratu. Polemické zaměření tohoto portrétu velkého vojevůdce s Palackého interpretací bylo zřejmé.⁵⁶ Je ovšem přinejmenším zajímavé, že v historickém vědomí národa přežil díky Jiráskovi Žižka Tomkův, nikoliv Žižka Palackého. Návrat

ke kořenům obrození dovedl Tomka nejen k rozchodu s Palackým, ale i se svým nejlepším přítelem Havlíčkem, tedy s lidmi, kteří pochopili, že myšlení konce let 30. neposkytuje návod k řešení problémů let 50.⁵⁷

Podobné stanovisko jako Tomek, i když jinak modifikované, zaujal Karel Jaromír Erben. Porevoluční poměry na něho dopadaly tíže než na Tomka, ale i on byl příliš spjat s předbřeznovou érou obrození, než aby se ztotožnil s mladší generací, mezi níž se v ovzduší Bachova absolutismu rodil kult básníka Máje. Erben dokonce neváhal otisknout skrytou polemiku s myšlenkovou tendencí nejznámějšího Máchova díla a proti "strašnému lesů pánovi" Vilémovi a jeho beznadějném a v zmaru končím životu vyzdvihl jiného "strašného lesů pána" Záhoře, napraveného zločince, jehož pokání smylo předešlé hříchy a vrátilo jej v okamžiku skonu zpět do vědomí lidské pospolitosti. Vítězství přísného mravního řádu je v Erbenově básni Záhořovo lože úplné.⁵⁸ Vzpoura jedince proti této síle nemá sebemenší naději na úspěch. Rigidní neúprosný řád, který nebere ohled na individuální touhy ovládá v Erbenově pojetí celý svět, celý systém lidských vztahů, a jeho normy platí bez ohledu na změny, které přináší čas. Existence, resp. uznání existence tohoto nejvyššího a objektivně platného principu je lékem proti individuálním pocitům zmaru, je zárukou trvání lidské společnosti a tedy i zárukou bytí českého národa za nepříznivých podmínek Bachova systému. Toto přesvědčení proklamuje i báseň Věštkyně, v níž básník a historik v jedné osobě pohlíží na české dějiny:

"Řeka si hledá konce svého v moři,

plamen se k nebi temení;

co země stvoří, sama zase zboří:

avšak nic nejde v zmaření.

Jisté a pevné jsou osudu kroky
 co má se státi, stane se;
 a co den jeden v své pochová toky,
 druhý zas na svět vynese."

Po tomto odsudku pesimismu a nevíry následují slova,
 proklamující velkou budoucnost českého národa:

"Slyšte a vězte-nejsouť marné hlasy!
 vložte je pilně na paměť:
 nastane doba, přijdou zase časy,
 kdež obživne i mrtvá sněť."⁵⁹

Jako historik se Erben vyznačoval pilnou a pečlivou prací, jejímiž plody nebylo syntetizující vědecké dílo, nýbrž obsáhlé a dosud ještě ne plně doceněné edice, shromažďující velké množství pramenného materiálu k českým dějinám. Báseň Věštkyňě však k historickým pramenům nepřihlíží, nýbrž je vybudována na národním mýtu, jenž dodává českým dějinám řád. Věda totiž nemohla oslovovat, vychovávat a povzbuzovat národ v dusném ovzduší Bachova absolutismu tak silně jako mýtus, který byl jednoznačný a srozumitelný.

Bylo by příliš zjednodušené a v samé podstatě nesprávné tvrdit, že Tomkovy a Erbenovy postoje, akcentující řád, systém, harmonii, soudržnost a názorovou homogenitu jsou výsledkem protirevolučního stanoviska. Nikoliv. Jsou především výrazem věrnosti ideálům předbřeznového období českého obrození, jež podle jejich mínění přivedly národ k rozkvětu. Stejně, ne-li větší ohrožení pro ně představovalo překotné tempo vývoje, důsledek vítězství buržoazních vztahů, které se bez ohledu na potlačení revoluce plně prosadily v české společnosti po roce 1848, rozrušily staré vžitě struktury a pozvolna měnily i lidskou menta-

litu. Z pohledu předbřeznových obrozenců se rozpad národní jednoty musel jevit jako popření myšlenek jungmannovské generace, shledávající v pevné ideové integritě národa základ jeho úspěšné cesty do budoucna. Důsledné setrvávání na řádu, vyrůstající v Tomkově i Erbenově případě z předbřeznových kořenů, nabývalo v nových podmínkách konzervativní nádech, neboť mladá generace chápala již potřeby české společnosti jinak.⁶⁰ To byl také hlavní důvod, proč se Erbenova Kytice aktualizovala převážně ve sféře morálních reflexí a proč Tomkovo dílo zaujalo až na výjimky /viz výše uvedené pojetí Jana Žižky/ především odborníky.

Změněná historická situace nepotvrdila ani Máchův pessimistický výklad směřování českých dějin. Ostatně Mácha nebyl historik a jeho provokativní a provokující úvahy nad smyslem dějinné cesty českého národa si nečinily nárok na vědecké uznání. Byly jedním z výrazů vzpoury individua, jehož stupnice hodnot se ocitla v rozporu s obecně uznávanými potřebami národního hnutí. Ve své podstatě byl Máchův vztah k české minulosti projevem touhy po uplatnění a osvobození tvůrčích sil jedince, které mu soudobá česká společnost ani vlastenecká skupina, lpějící na názorové jednotě, nemohly poskytnout.

Není sporu, že básník Máje procítil českou minulost jako málokterý z obrozenců, neboť ji procítil jako moderní senzitivní člověk, trpící rozpory světa a reagující na skutečnosti kolem sebe. Proto jsou postavy jeho historických próz i dramata historické a jednají i myslí jako autor sám.⁶¹ Zatímco Tytli a ostatní čeští předbřeznoví spisovatelé podřizovali ve svých dílech historii programově cílům národního hnutí, Mácha takové řešení do značné míry ignoroval. Problematika individua žijícího v rozporu s realitou se stala základním východiskem básní-

kových úvah o dějinách. Sama skutečnost, že Mácha jako první v českém prostředí vnesl do vztahu k dějinám niterné pocity moderního člověka, je hodna pozornosti. A to tím více, že se tak stalo v období, kdy konstituující se novodobý český národ činil zásluhou a prostřednictvím Františka Palackého první kroky k vybudování historie jako svébytné vědy. Učinil je však rychle. Koexistence Palackého a Tomkova pojetí i přežívání předbřeznového, na síle mýtu vybudovaného, výkladu, je důkazem dosažení jistého vývojového stupně a zároveň i diferenciaci české obrozenecké společnosti.

Máchovy pocity plně ocenila teprve generace umělců v čase, kdy stará struktura české společnosti byla definitivně rozrušena a kdy se klady i záporny průmyslové civilizace staly pevnou součástí každodennosti. Teprve tehdy rozpory a emoce, sugestivně zachycené Máchovým perem, zasáhly širší okruh veřejnosti. Mácha tak předešel svou dobu o dvě desetiletí. Bylo ovšem pochopitelné, že v druhé polovině 50. let, kdy o existenci českého národa již téměř nikdo nepochyboval, se umělcovy meditace nad českými dějinami staly pouze dokladem jeho úzkosti a pochybností, které budoucnost nepotvrdila. Toto konstatování však nic nemění na upřímnosti básnickových obav, jež byly výrazem opravdovosti jeho vztahu k minulosti i přítomnosti národního života.

P o z n á m k y

- 1 Mojmír Otruba, Představa času v obrozenské poezii, Slavia 48, 1979, s. 236w.; Vladimír Štěpánek, Karel Hynek Mácha, Praha 1984, s. 111-146; Vladimír Macura, Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ. Praha 1983, s. 167-174.
- 2 Z literárněvědné oblasti představuje v tomto směru výjimečnou koncepční studii Mojmíra Otruby, Ahistorický historismus českého obrození, in Historické vědomí v českém umění 19. století, Praha 1981, s. 112-123. Ze stanoviska obecné historie viz syntetické pasáže v práci Františka Kutnara, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I, Praha 1973, s. 121-124. Úroveň historického vědomí a povědomí české společnosti první poloviny 19. století se zabývá systematicky Miroslav Droch. Základní shrnutí jeho výzkumů podává přehledná stať Některé metodologické poznámky k studiu úlohy historického vědomí v národním hnutí 19. století, in Historické vědomí v českém umění 19. století, s. 61-68. Dále viz též Jiří Rak, Zrod novodobé husitské tradice, HT 2, 1979, s. 97-106; týž, Osudy české Walhally, HT 6-7, 1983-1984, s. 215-238.
- 3 Odkazují zde na první část své obsáhlejší studie Máchův vztah k české minulosti, která vyjde ve sborníku Prostor Máchova díla.
- 4 Podrobněji tamtéž.
- 5 Tak pojímal své dlouhé, často i několikadenní, výlety kupř. Václav Vladivoj Tomek, Paměti z mého života I, Praha 1904, s. 50-57.
- 6 Svědectví podávají slova samotného Máchy: "Těchto zřícenin co nám prospěje navštěvování? - Duchové zde druhdy přebývajících, jakoby na temné peruti obletují nás a obývatelé je-

ho při slavných se scházejí hodech; to vše tak živě vidím, procházejí se ve zříceninách těchto, tak živě-" K. H. Mácha, Svět zašlý, in KK II, s. 103. Zkratkou KK zde odkazují na třísvazkové kritické vydání Máchova díla v odeonské knihovně klasiků, pořízené v letech 1959-1972 péčí někdejšího Ústavu pro českou literaturu ČSAV.

- 7 Seznam "hradů spatřených" viz KK III, s.
- 8 Blíže Petr Čornej, Máchův vztah k české minulosti. Tam také podrobnější výklad o Josefu Leonardu Knollovi, který přednášel historii na právnické fakultě. O výuce historických oborů na filozofické a právnické fakultě pražské univerzity podává vyčerpávající informaci Karel Kazbunda, Stolice dějin na pražské univerzitě I, Praha 1964, s. 101-228.
- 9 Podrobný rozbor ve vztahu k osobě K. H. Máchy Petr Čornej, Máchův vztah k české minulosti.
- 10 Jaroslava Pešková, Filozofické problémy historismu, in Historické vědomí v českém umění 19. století, s. 59.
- 11 František Kutnar, c.d., s. 121; Jaroslav Marek, Osvícenské dějepisectví v českém historickém myšlení, ČMM 87, 1968, s. 187-210; Josef Kočí, České národní obrození, Praha 1978, s. 88-104; Josef Johanides, František Martin Pelcl, Praha 1981, s. 147-197.
- 12 O jejím druhém vydání, realizovaném v letech 1819-1823 patrně z iniciativy Josefa Lindy, Jaroslav Kolár, Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor, ČL 26, 1978, s. 527-540.
- 13 Mojmír Otruba, Ahistorický historismus českého obrození, s. 123, pozn. 10; Petr Čornej, Nad Palackého edicí Starých letopisů českých, Slavia 51, 1982, s. 69-79. K činnosti Palackého v letech třicátých a čtyřicátých se zřetelem k

- mezinárodnímu kontextu podrobně Jiří Kořalka, Bavorská a saská korespondence Františka Palackého 1836-1846, HT 5, 1982, s. 209-252; týž, Palacký a Frankfurt 1840-1860: Husitské bádání a politická praxe, HT 6-7, 1983-1984, s. 239-360.
- 14 Doklady shrnuje Petr Čornej, Máchův vztah k české minulosti.
- 15 Tamtéž.
- 16 Vladimír Štěpánek, c.d., s. 127-139.
- 17 Tamtéž, s. 157-162.
- 18 Milena Jetmarová, František Palacký, Praha 1961, s. 64-86.
- 19 Vladimír Štěpánek, c.d., s. 157-160.
- 20 KK II, s. 121-126. Máchovo pojetí omezenosti lidského života a existence lidstva vůbec mohlo vycházet i z tradičního názoru katolické církve na čas, jak jej kdysi formuloval Tomáš Akvinský. Vůdčí duch středověké scholastiky rozlišoval lidský čas /tempus/, který je jen zlomkem časově nekonečné věčnosti /aeternitas/. Toto pojetí muselo být běžně známé Máchovým učitelům na filozofické fakultě a je tedy možné, že básník domýšlel podněty svých profesorů.
- 21 "Ráno jsme se sešli s p. Palackým u Pospíšilů; tam jsme se něco neshodli stran básnictví; on o mně soudí, že mám výbornou fantazii a že výborně maluji, ale prací mých hlavní že je chgba, že v nich nevysvítá jakási nutnost idey. Já mu nerozumím, neb mám za to, že v každé mojí básni idea jest co nejmožněji rozvedena. Vlastně bych ale soudil, že on jest básník německý a že hledá filozofii v básních jakožto nejnutnější věc." KK III, s. 286.
- 22 Mojmir Otruba, Představa času v obrozenské poezii, s. 243.

- 23 J. K. Tyl, Pohled na literaturu nejnovější, otištěno in Literární pouť Karla Hynka Máchy, ed. Pavel Vašák, Praha 1981, s. 47-48.
- 24 Doklady uvádí Milan Zítka, Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznové, AUC - Philosophica et historica 5, 1976, s. 18-20.
- 25 Do něho chtěl zařadit i básně Na příchod krále. Viz KK I, s. 118.
- 26 KK II, s.
- 27 Plán ku Karlovu tejnu, KK II, s. 292.
- 28 Plán k Vyšehradu, KK II, s. 279.
- 29 "Střízlivý posuzovatel pozůstalých spisů Máchových by ani neuvěřil, jakou řadu myšlenek z nepatrné někdy sady vyvozoval a co všecko do ní vkládal. Že tenkrát právě o Křivoklátě řeč byla a příležitost se k tomu podala, pravil: Někdy tři čtyry slova jako uzavřená skříňka v sobě chovají celý poklad důsledných myšlenek. 'Ó králi dobrou noc!', což nepochopuješ, co v tom leží? Všeho že konec! Celý osud Václavův že se již vyplňovati počíná. Den jeho že zašel, dlouhá noc že mu nastává, jemu i všemu, co zamýšlel. S tím 'dobrou noc' jsem chtěl vyznačiti kus historie české, ukončení celé staré doby, kterážto na popraží nových přechodů stála." Karel Sabina, Upomínka na K. Hynka Máchu, in Literární pouť Karla Hynka Máchy s. 341.
- 30 Karel Krejčí, Symbol kata a odsouzení v Máchově díle, in Realita slova Máchova, Praha 1967, s. 260.
- 31 Tamtéž, s. 252.
- 32 Viz KK I, s. 40 a KK II, s. 50-51.
- 33 Vladimír Štěpánek, c.d., s. 126-127.
- 34 KK II, s.

- 35 KK II, s.
- 36 Blíže Petr Čornej, Václav IV. v proměnách času. Příspěvek k české pověsti královské, ČL 33, 1985, s. 408; Jan Novotný, K formování husitské tradice za národního obrození, HT 4, 1981, s. 189.
- 37 KK III, s. 263, 288. Zdá se proto nepravděpodobné, že by Mácha plánoval italskou cestu tak, aby v Rakousku navštívil i menší lokality, do jejichž osudů se zapsalo husitství. Neurčité zmínky v tomto směru mohl nejspíše zaslechnout na místě samém. K tomu Růžena Grebeníčková, Mácha a Novalis, Slavia 46, 1977, s. 128-147.
- 38 Žalozpěv, KK I, s. 118-119.
- 39 KK III, s. 13, 214, 298.
- 40 Alexandr Stich, Sabina-Němcová-Havlíček. Textologický a stylistický příspěvek ke sporům o Sabinových zásazích do cizího díla. Praha 1976.
- 41 Jan Novotný, c.d., s. 192.
- 42 Josef Kočí, Emanuel Arnold, Praha 1964, s. 21n.
- 43 Karel Sabina, Úvod povahopisný, in Literární pouť Karla Hynka Máchy, s. 198.
- 44 "Čech tam stál naproti bratru Čechu,
oba pro svého bili se krále,
potokem se valila krev s hory."
KK I, s. 247.
- 45 Miloslav Hýsek, Bílá hora v české literatuře, in Na Bílé hoře, Praha 1921, s. 113-119.
- 46 S životopisy aktérů bělohorského mezníku se Mácha seznámil v Abbildungen der böhmischen und mährischen Gelehrten und Künstler F. M. Pelcla a M. A. Voigta, odkud si vypsál základní údaje o Václavu Budovcovi, Vilé-

mu Slavatovi, Janu Jeseniovi a dalších. Kromě toho znal i Druhou apologii českých stavů z roku 1619. Blíže Petr Čornej, Máchův vztah k české minulosti.

- 47 Tamtéž.
- 48 KK I, s. 166.
- 49 KK I, s. 19-20.
- 50 Blíže Dagmar Mocná ve studii o Nejedlého vztahu k Máchovi, kterou otiskne Česká literatura.
- 51 Podrobně Petr Čornej, v kapitole připravované kolektivní vědecké monografie o Zdeňku Nejedlém.
- 52 Pavel Vašák, Karel Hynek poutník, in Literární pouť Karla Hynka Máchy, s. 367.
- 53 O živém monarchickém citění české společnosti naposledy Jan Havránek, Český historismus druhé poloviny 19. století mezi monarchismem a demokratismem, in Historické vědomí v českém umění 19. století, s. 27-36.
- 54 Jan Novotný, c.d., s. 191-192.
- 55 Václav Vladivoj Tomek, Paměti z mého života, I, s. 137-138.
- 56 Tomek podal tento obraz Žižky v knize Děje Království českého, Praha 1850. Tato práce je ve skutečnosti rozšířením publikace Děje země české, Praha 1843. Své pojetí slepého hejtmana potom propracoval v monografii Jan Žižka, Praha 1879. K Tomkovu výkladu husitské revoluce viz Jiří Rak, Husitství v díle Václava Vladivoje Tomka, HT 4, 1981, s. 193-196. Palacký naopak hodnotil Žižkovu smrt jako štěstí pro celou českou zemi, neboť ve vynikajícím vojevůdci spatřoval především fanatika husitské myšlenky. Viz František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě III, Praha 1939, s. 488-496.

- 57 O vztahu V. V. Tomka k Františku Palackému a Karlu Havlíčkovi i jejich vzájemných vztazích po roce 1848 existuje bohatá literatura. Viz Dušan Jeřábek, V. V. Tomek a Karel Havlíček v letech bachovské reakce, Brno 1979; Petr Čornej, Palacký a Tomek v letech 1848-1852, in Pochta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976, s. 171-175; Zdeněk Šamberger, Rakouský neoabsolutismus po roce 1848 a jeho obavy z husitismu, HT 67, 1983-1984, s. 361-389.
- 58 K. J. Erben, Kytice, ed. Rudolf Skřeček a Mojmír Otruba, Praha 1969, s. 92-111.
- 59 Tamtéž, s. 139-141. K Věštce podrobně Antonín Grund, Karel Jaromír Erben, Praha 1935, s. 95-99; Julius Dolanský, Karel Jaromír Erben, Praha 1970, s. 273-314.
- 60 Otto Urban, Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 157n.
- 61 Vladimír Štěpánek, c.d., s. 136.